

Kritički prikaz udžbenika psihologije za gimnazije

Mijo NIKIĆ

Sažetak

Autor se kritički osvrće na udžbenik psihologije za gimnazije. Najprije daje kratki prikaz sadržaja, zatim iznosi ono što je pozitivno u udžbeniku, a potom i kritičke opaske o udžbeniku o kojem je riječ. U drugom dijelu članka autor obrađuje temu o tri razine psihičkog života: psiho-fiziološkoj, psiho-socijalnoj i razumsko-duhovnoj. Autor smatra da je u udžbeniku psihologije najviše zanemarena razumsko-duhovna dimenzija ljudske osobe, a ona je najvažnija jer po njoj osoba dobiva svoje dostojanstvo i po njoj se čovjek definira kao autotranscendentno biće.

1. Uvod

U predgovoru udžbenika psihologije za gimnazije¹ dr. Branimir Šverko, odgovoran za nacrt udžbenika i stručnu redakciju, daje potencijalnim čitateljima ovaj savjet: »rasuđujte kritički o svemu što čitate i nastojte povezati ono što pročitate s vlastitim iskustvima iz života« (str. VIII). Sâm autor priznaje da će čitatelji vjerojatno »uočiti i neke nejasnoće ili nedostatke« (VIII). Vjerujući da će autori, kako sami kažu, sa zahvalnošću primiti sve primjedbe i prijedloge za poboljšanje udžbenika u ponovnom izdanju, pišem ovu kritičku i dobronamjernu recenziju.

2. Kratki prikaz sadržaja

Udžbenik formata 24x17 cm, objelodanjen je početkom g. 1992. u izdanju »Školske knjige« iz Zagreba. Ministarstvo prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske odobrilo je spomenuti udžbenik 18. studenog 1991. godine. Knjiga ima devet poglavlja. Pisali su ih različiti renomirani autori, jer je udžbenik, zbog hitne potrebe »tržišta«, trebao izaći u kratko vrijeme.

1 *Psihologija*: udžbenik za gimnazije, nacrt udžbenika i stručna redakcija: Branimir Šverko, Školska knjiga, Zagreb 1992.

Prvo poglavlje nosi naslov: *Određenje psihologije* (autor: Branimir Šverko). Daje definiciju psihologije, njezin razvoj, granice i metode.

Drugo poglavlje: *Fiziološke osnove doživljavanja i ponašanja* (Silvija Szabo) obrađuje živčani sustav i sustav žlijezda s unutarnjim izlučivanjem.

Treće poglavlje: *Osjet i percepcija* (Vladimir Kolesarić) daje definiciju, intenzitet i razvoj osjeta koji su još i posebno analizirani. Potom je obrađena percepcija i njezine funkcije.

Četvrto poglavlje: *Pamćenje i učenje* (Predrag Zarevski) obrađuje kratkoročno, dugoročno i automatsko pamćenje; zatim ispitivanje pamćenja, problem zaboravljanja i smetnje pamćenja. Klasično i operativno uvjetovanje pri učenju, razne teorije učenja.

Peto poglavlje: *Mišljenje i inteligencija* (Branimir Šverko) obrađuje probleme mišljenja, rasuđivanja, govora... Zatim mjerenje i razvoj inteligencije...

Šesto poglavlje: *Čuvstva i motivacija* (Mirjana Krizmanić) donosi prikaz čuvstvenih doživljaja i njihovu interpretaciju. Obrađena je i problematika motivacije, frustracija, stresa...

Sedmo poglavlje: *Ličnost i prilagođavanje* (Mirjana Krizmanić) obrađuje glavne pristupe razumijevanju ličnosti. Govori se još i o neprilagođenoj ličnosti kao i o raznim psihičkim poremećajima.

Osmo poglavlje: *Razvoj pojedinca* (Miomir Žužul) prikazuje faze razvoja pojedinca od prenatalnog razvoja do razdoblja starosti.

Deveto poglavlje: *Pojedinac u društvu* (Slavko Kljaić) između ostalog govori o stereotipima, stavovima i predrasudama. Osim toga obrađeno je agresivno i prosocijalno ponašanje kao i socijalni utjecaj na pojedinca.

3. *Pozitivne strane udžbenika*

Novi udžbenik psihologije za gimnazije, bez ikakve sumnje, veliko je obogaćenje, prije svega za učenike i nastavnike psihologije, ali i za sve koji se zanimaju za ovu granu znanosti koja najviše govori čovjeku o njemu samomu.

Obrađene teme dohvaćaju čovjeka i mnoge njegove psihičke aktivnosti. Iako su udžbenik pisali razni autori (što se gdjekad vrlo brzo uoči), predložene teme i način njihove obradbe predstavljaju jednu logičnu i smislenu cjelinu.

Tehničko oblikovanje udžbenika zaslužuje pohvalu. Razni grafikoni, ilustracije, fotografije i karikature vrlo dobro se uklapaju u strukturu čitavog projekta i pomažu boljem i dubljem shvaćanju teksta. Dodatni primjeri, dopunsko štivo s točno naznačenom literaturom i predložena pitanja za provjeru svladanog materijala, odlična su didaktička sredstva koja olakšavaju usvajanje obrađenog gradiva.

U svim poglavljima imade mnogo toga što je veoma dobro i kvalitetno obrađeno, zbog čega treba autore pohvaliti. Ne ulazeći u detaljnije iznošenje pozitivnih strana kojih, bez sumnje, ima puno, ovdje izdvajam samo neke teme koje su stručno obrađene i koje će mnogima biti vrlo korisne u svagdašnjem životu. Učenicima će tako veoma koristiti poglavlje o pamćenju i učenju, osobito 10 prijedloga koji upućuju na to kako organizirati vlastito učenje (str. 77-78.). Isto tako svima će nama koristiti sedam sugestija koje govore o tome kako misliti uspješnije (str. 90.). Sugestija pod brojem 6 čini mi se posebno važnom i korisnom, i stoga je citiram: »Vaša uvjerenja glavna su brana kritičkom rasuđivanju. Pokušajte 'raskrinkati' svoja uvjerenja. Provjerite svoje premise i logičku utemeljenost zaključivanja. Odvojite pritom emocionalne argumente od racionalnih« (str. 90.).

U šestom poglavlju, koje govori o čuvstvima i motivaciji, pod naslovom: *Kako se volimo*, vrlo dobro je prikazana razlika između strasne (»romantične«) i prijateljske ljubavi (str. 105.):

Strastvena (»romantična«) ljubav: Prijateljska ljubav:

- čuvstveno intenzivna, burna	- čuvstveno smirena
- naglašeno seksualno obojena	- čuvstva bez seksualnih primjesa
- nestabilne, krhke emocije	- snažne, stabilne emocije
- strah od napuštanja	- čuvstveno povjerenje
- nepouzdanost (ne može se osloniti za svaku pomoć)	- pouzdanost (može se osloniti, npr. za pomoć)
- slabo poznavanje ljubljene osobe	- dobro poznavanje ljubljene osobe

Svima onima koji su izloženi stresnim situacijama korisno je i potrebno da pročitaju u istom poglavlju tekst pod naslovom: *Kako živjeti sa stresom* (str. 125-126.).

Roditeljima će za odgoj djece iznimno koristiti da pročitaju osmo poglavlje koje razmatra probleme o razvoju pojedinca. U istom poglavlju nalazi se odličan shematski prikaz zaljublivanja pod naslovom: *zaljublivanje i zaludivanje* (str. 170.).

Zahvalni smo autorima i izdavaču što sada i u jednom školskom udžbeniku možemo napokon pročitati kako je dotični, u ovom slučaju Hipokrat, živio 400 godina *prije Krista* (str. 130.), a ne prije nove ere kao što je pisalo u udžbenicima pod komunističkim režimom.

Posebno treba istaknuti inzistiranje autora da život djeteta započinje već začecem (str. 153. i 154.): »U četvrtom mjesecu majka obično može osjetiti micanje fetusa, pa se često kaže da je 'dijete oživjelo', iako je zapravo život počeo začecem« (str. 154.).

Potrebu svjedočenja vlastitim životom, za dobar odgoj djece i mladih možemo pročitati u ovoj rečenici: »Naime, djeca će se ponašati onako

kako se roditelji ponašaju, a ne onako kako im govore da se treba ponašati« (str. 160.).

Na koncu citirat ću još jednu rečenicu koja govori o potrebi i koristi humora za lakše nadvladavanje stresnih situacija: »Ljudi koji imaju smisla za humor, koji uživaju u šalama i često se smiju brže se prilagođavaju različitim stresnim situacijama od onih koji i sebe i druge uvijek shvaćaju smrtno ozbiljno« (str. 126.).

Novi udžbenik psihologije za gimnazije, uvjeren sam, bit će zanimljiv ali i privlačan za učenike, jer će ga rado listati i čitati ne samo zbog dužnosti nego više iz osobnog zadovoljstva i uvjerenja da im koristi u dubljem shvaćanju sebe i svijeta u kojem žive. A to je, zasigurno, velik, ako ne i najveći, kompliment svakom udžbeniku.

4. Kritičke opaske o udžbeniku

4.1 Psihologija bez duše

U prvom poglavlju, u kojem se pretresa o određenju psihologije, pod naslovom: što je psihologija (str. 1.) objašnjeno je etimološko značenje riječi psihologija: *psyche* = dah, duša; i *logos* = riječ, govor. Nakon takvog tumačenja, autor zaključuje ovo: »Doslovno, dakle, psihologija bi bila 'znanost o duši'. No kako je 'duša' prije svega religijski i spekulativno-filozofski pojam, on je napušten čim se psihologija počela razvijati kao znanost utemeljena na iskustvenim metodama« (str. 1.).

Istina je da je duša, prije svega, religijski i spekulativno-filozofski pojam, ali ona je isto tako i psihologijski pojam. Ona je, kao simbolički izražaj duhovne dimenzije ljudske osobe, »ono« što posreduje psihičke procese, što omogućuje mišljenje i zaključivanje. Psihologija kao znanost proučava čovjeka, njegove psihičke procese i njegovo ponašanje. Da mogne ostati vjerna toj svojoj primarnoj zadaći i djelotvorna u svojoj namjeri da nešto smisleno i korisno kaže o čovjeku, psihologija se ne može i ne smije olako odreći duše jer joj upravo ona, - duša - pomaže da se lakše shvate i razumiju one najdublje težnje ljudskog srca za srećom, smislom, ljubavlju, koje se, istina, ne mogu »znanstveno« izmjeriti, ali se mogu i te kako subjektivno intenzivno osjetiti i doživjeti, a objektivno se mogu registrirati, po svojim učincima, kao najjača motivacijska sila ljudske osobe. Drugim riječima, glavni prigovor novom udžbeniku psihologije za gimnazije bio bi u činjenici da je on (udžbenik) u promatranju i tumačenju čovjekovih psihičkih procesa i njegova ponašanja donekle zanemario onu najvažniju dimenziju ili razinu čovjekova psihičkog života, a to je *razumsko-duhovna razina*. Treba priznati da se u spomenutom udžbeniku može pronaći i odgovor na ovaj prigovor. Autori upozoruju na činjenicu da se

psihologija kao znanost već prije sto godina odijelila od filozofije i njoj ostavila problem duše, a ona se posvetila znanstvenom eksperimentiranju i konkretnim, opipljivim činjenicama ljudskog doživljavanja i ponašanja. Ovakav odgovor bi bio prihvatljiv kad bi čovjek (njegovo doživljavanje i ponašanje) bio samo ono što se može opipati, izvagati i izmjeriti. Zanimaruje se činjenica da »čovjek neizmjereno nadilazi čovjeka«, kako reče mudri Pascal. Drugim riječima, da li namjerno ili nenamjerno, ali u svakom slučaju zanemaruje se činjenica da je *čovjek transcendentno biće*, da svojim željama i iskonskim težnjama svoje naravi nadilazi sebe, i na taj način zapravo traži sebe. Ako zaniječemo njegovu transcendenciju, koja je realna činjenica ukorijenjena u razumsko-duhovnoj razini njegova psihičkog života, onda smo sami sebi podrezali krila, onda jedva što bitnoga možemo reći o čovjekovu sveukupnom psihičkom doživljavanju, onda smo praktično zanijekali čovjekovu mogućnost da on jednom zaista i pronađe sebe. U idućem poglavlju govorit će se više o toj problematici.

4.2 *Vjersko čudo i parapsihološki fenomeni*

U prvom poglavlju, pod naslovom: *Granice psihologije kao znanosti*, autor ovog poglavlja (B. Šverko) u parapsihološke fenomene stavlja »tradicionalno vjersko čudo« (str. 14), i tako, nadam se, samo nesvjesno, omalovažava, da ne kažem ismijava, to »najljepše dijete vjere«. Vjersko čudo nije parapsihološka pojava, nego plod najveće i najuzvišenije čovjekove sposobnosti, njegove vjere. Istina je da ima raznih pojava koje katkad i sami vjernici nazivaju »vjerskim čudesima«, a zapravo su parapsihološke pojave. Međutim, ni ta činjenica ne daje autoru pravo da, bez ikakve distinkcije, svako tradicionalno vjersko čudo strpa u isti koš, odnosno da ga proglasi parapsihološkom pojavom.

4.3 *Svjesna i nesvjesna interpretacija situacije*

U šestom poglavlju, u kojem se razmatra o čuvstvima i motivaciji, autor (M. Krizmanić) ističe važnost kognitivne procjene čuvstvenih doživljaja, a potom piše da »ima čuvstava koja se pojavljuju i bez kognitivne interpretacije događaja ili situacije. To su najčešće trenutačne čuvstvene reakcije izazvane nekim naglim, neočekivanim događajem ili podražajem koji ne ostavlja pojedincu vremena za procjenu« (str. 109). Smatram da bi na ovom mjestu trebalo spomenuti iznašašće dubinske psihologije koja otkriva da je za pojavu ovog ili onog čuvstva ili emocije uvijek odgovorna procjena, koja je najprije podsvjesna, odnosno afektivna, a tek onda razumska i svjesna. Naše skrivene i u podsvijesti potisnute želje i potrebe uzrokuju, odnosno čine podsvjesnu motivaciju. Na temelju takve podsvjesne

motivacije osoba će najprije afektivno procijeniti neku situaciju nakon čega će se pojaviti emocije.²

Možemo žaliti što se autor nije malo dublje upustio u analizu emocija i izložio potrebu dozrijevanja osobe na području osjećajnog svijeta. Značajka infantilnog, nezrelog, djetinjastog ponašanja sastoji se u činjenici da se ono povodi za prvim dojmom ili osjećajem, koji je najčešće sebičan, jer mu je kriterij procjenjivanja »ono što se meni sviđa«, a ne »ono što mi zbilja koristi«, odnosno ono što je objektivna istina. Značajka zrelog ponašanja ili zrele osobe sastoji se u tome da osoba nakon prvotne afektivne procjene i uzrokovanih emocija, procijeni je li ono što joj se sviđa, stvarno ono što joj i koristi, je li u skladu s njezinim idealima i odgovara li istini. Moguće je, naime, da nešto što nam se sviđa, nešto čemu nas naši osjećaji vuku, bude pogibeljno ili štetno za nas, kao npr. droga, pušenje, alkohol... Što je osoba zrelija, ona svoj prvi, afektivni dojam ispravlja svojom razumskom prosudbom nakon koje slijede »pročišćene« emocije.

4.4 Uzročna (kauzalna) i svršna (finalna) motivacija

U šestom poglavlju raspravlja se i o motivaciji. Prema autoru ovog poglavlja (M. Krizmanić), na motivaciju utječu različiti čimbenici, »od kojih su glavni biološki, zatim navike i znanja, te poticaji iz okoline« (str. 113). Šteta što već na ovom mjestu nije izričitije spomenut sustav osobnih vrijednosti i ideala koji kao motivacija i te kako snažno može utjecati na ljudsko odlučivanje, ponašanje i djelovanje. Poslije u tekstu autor spominje i osobne motive, odnosno sustav osobnih vrijednosti, te s pravom kaže da jedan ideal »može svojom snagom nadjačati čak i potrebe vezane za preživljavanje pojedinca« (str. 115).

Kad govori o sukobu motiva, autor, između ostalog, spominje i *konflikt istovremenog odbijanja* do kojeg dolazi onda »kad pojedinac mora izabrati 'manje od dva zla', tj. odlučiti se za jedan od dva nepoželjna cilja ili aktivnosti. Takav se konflikt često javlja kod vjernika koje zbog nekog grijeha muči grižnja savjesti, a ne usude se otići na ispovijed« (str. 117). Možda to i nije želio reći, ali autor dovodi čitatelja u napast da pomisli kako je ispovijed jedno zlo! U svojoj definiciji konflikta istovremenog odbijanja, autor kaže kako se pojedinac tu mora odlučiti za jedan od dva »nepoželjna cilja ili aktivnosti«. Kad je u pitanju vjernik koji ide na ispovijed, on ispovijed doživljava svjesno kao poželjan cilj. Ispovijed kao sakrament koji oslo-

2 U toj afektivnoj procjeni vrlo veliku ulogu ima *afektivna memorija* kao »živa uspomena povijesti osjećajnog života svake osobe« koja osobu automatski podsjeća na prošle ugodne ili neugodne osjećaje kad god otkrije neku simboličnu vezu s onim što se susretne ili na bilo koji način doživi (Usp. M.B. ARNOLD, *Feelings and Emotions*, New York - London 1970, str. 187.).

bađa osobu od krivnje pred Bogom i pred ljudima, vjernik odabire svjesno i slobodno, i nju doživljava kao vrijednost, a ne kao neko zlo koje sada mora podnijeti. Treba priznati da je ispovijed za mnoge teška i mučna zato što uvodi osobu u istinu, što joj ne dopušta da bježi od sebe, nego je potiče da se susretne sa svojim »ja« od kojeg bi osoba željela pobjeći, jer joj je teško prihvatiti taj »dio« svoje osobnosti.

Moj glavni prigovor odnosi se na asociranje ispovijedi s pojmom zla, što bi neupućene čitatelje moglo dovesti u napast da olako pomisle kako je i sama ispovijed neko zlo, što autor, očito, nije želio reći.

4.5 *Formiranje ličnosti*

U sedmom poglavlju u kojem se piše o ličnosti i prilagođavanju, autor teksta (M. Krizmanić) kaže kako je »ličnost rezultat djelovanja socijalnih čimbenika na biološki danu osnovu« (str. 134). U svom nabranju čimbenika koji djeluju na formiranje ličnosti, autor ne spominje izričito moralne i religiozne vrijednosti. Spominje se, doduše, kako je i sâm pojedinac odgovoran za formiranje svoje ličnosti, ali se ne razrađuje konkretnije na koji će način pojedinac dostići svoju zrelost, odnosno kako će se što više približiti idealu zrele ličnosti. Smatram da bi na ovom mjestu trebalo nešto više kazati o moralnim vrijednostima prema kojima je čovjek po svojoj naravi otvoren i koje mu, ako ih usvoji i živi, najviše pomažu u sazrijevanju njegove ličnosti. Autoru, međutim, treba odati priznanje za definiciju zrele ličnosti: »Zrele ličnosti su tolerantnije prema drugim ljudima, nemaju rasnih, vjerskih i drugih predrasuda, a u svom se djelovanju rukovode jasnim moralnim principima« (str. 142).

4.6 *Autoriteti humanističke psihologije*

Pod naslovom: *Glavni pristupi razumijevanju ličnosti*, u sedmom poglavlju, autor ukratko prikazuje psihoanalitički, humanistički i okolinski pristup, kao i teoriju crta ličnosti. Među humanističke teorije ličnosti autor ubraja Maslowljevu teoriju samoaktualizacije i teoriju Carla Rogersa, poznatu pod nazivom: »teorija usmjerena na pojedinca«. Dobro je što autor spominje Maslowa i Rogersa kao vrlo važne autoritete na području humanističke psihologije, ali je neshvatljivo zašto je prešućen Viktor Frankl, osnivač *logoterapije*, modernog pravca na području humanističke psihoterapije. Franklova metoda liječenja smislom ima univerzalnu vrijednost i promatra čovjeka u svim njegovim dimenzijama, pomažući mu da osmisli svoj život, živeći vrijednosti koje su veće i od samog života. Franklova logoterapija je posebno aktualna i potrebna ovom našem vremenu i ovom našem podneblju opterećenom mnogim pitanjima na koja je teško naći prave odgovore.

4.7. Ostale kritičke primjedbe

1) U prvom poglavlju spominje se vrlo poznat citat jednog renesansnog filozofa: »Ja proučavam samoga sebe više nego i jedan drugi predmet« (str. 1). Šteta što nije odmah spomenuto ime dotičnog mudraca.

2) U petom poglavlju (mišljenje i inteligencija) vrlo dobro je prikazana simbolička priroda mišljenja i stvaranja pojmova pomoću apstrakcije (str. 82-83). Ono što manjka na ovom mjestu jest izričita afirmacija razumsko-duhovne dimenzije čovjeka koji može koristiti simbole i koji u svome djelovanju može zanemariti neposredno dobro da bi se odlučio za univerzalno dobro, za neku transcendentnu vrijednost koja ga nadilazi i na taj način mu pomaže u pronalaženju samog sebe. Čovjek kao osoba ima tu sposobnost zato što je duhovno biće. Drugim riječima, na ovome je mjestu trebalo izričitiije afirmirati razumsko-duhovnu dimenziju čovjekova psihičkog života.

3) Na 146. stranici upotrijebljena je riječ svetište, doslovno: »u različitim svetištima«, što je pojam koji se koristi u srpskom jeziku. Hrvatski jezik ima vrlo lijepu i često upotrebljavanu riječ: *svetište*, i nema nikakvog razloga da se ona ne rabi.

4) Na 153. stranici spominje se američki psiholog Lawrence Kohlberg s napomenom da su faze moralnog razvoja prema njegovoj teoriji iznesene u tablici. Međutim, nigdje u knjizi (barem u primjerku koji mi je bio na raspolaganju) nema spomenute tablice. Radi se najvjerojatnije o tehničkoj pogrešci.

5. Tri razine psihičkog života

Ono što, po mome mišljenju, najviše nedostaje novom udžbeniku psihologije za gimnazije jest jasna afirmacija i obradba svih razina čovjekova psihičkog života. Imajući na pameti baš taj nedostatak, obradit ću ukratko sve tri razine ili sastavnice psihičkog života čovjeka kao osobe.

Svaki čovjek kao osoba posjeduje tri razine psihičkog života. To su:

a) *psiho-fiziološka*, b) *psiho-socijalna* i c) *racionalno-duhovna* razina.³

5.1 Psiho-fiziološka razina

U sveukupnom razvoju osobe prvo se formirala i razvila psiho-fiziološka razina psihičkog života. Fiziološka stanja organizma kao što su npr. glad, žeđ, san, traže od čovjeka odgovarajuću psihičku aktivnost. Motivacija koja upravlja ovom razinom želi zadovoljiti potrebe organizma. Način

3 Opis razina psihičkog života donosim prema autorima: Cencini, A. - Manenti, A., *Psicologia e formazione - strutture e dinamismi*, EDB, Bologna 1986, str. 14-21.

funkcioniranja uvijek je automatski: glad prisiljava čovjeka u traženju hrane. Na ovoj razini vladaju instinkti ili nagoni koji su, prema Freudu, jedina motivacijska sila koja pokreće osobu. To vrijedi za životinje, ali ne i za čovjeka koji posjeduje ostale razine psihičkog života.

5.2 Psiho-socijalna razina

Ova razina psihičkog života uključuje u sebi one psihičke aktivnosti koje su povezane s potrebom svake osobe da živi zajedno s drugima, tj. da uspostavlja normalne društvene odnose. Čovjek je biće kojemu je potreban društveni kontakt, prihvaćanje, priznanje, ljubav i pažnja drugih osoba. Budući da je čovjek u mnogočemu ograničen, ono što ne može načiniti sâm, može postići s drugima. Čovjek je »programiran« da raste u interakciji i u blizini drugih osoba. Motivacija koja upravlja ponašanje na ovoj razini dolazi od same osobe, tj. od njezine svijesti o vlastitoj ograničenosti i nedostatnosti. Svima nama potrebni su drugi, druge osobe, da se mogne ostvariti kao društvena bića.

5.3 Razumsko-duhovna razina

Čovjek ima sposobnost da nadiđe (transcendira) životinjski svijet. Ta se sposobnost sastoji u mogućnosti da shvati narav stvari pomoću apstrakcije. Zahvaljujući svojoj sposobnosti da shvati bit stvari apstrahirajući (izvlačeći) je od podataka dobivenih pomoću osjetila, čovjek može stvarati i upotrebljavati jezik simbola i tako izraziti dublje shvaćanje stvarnosti. Dakle, u čovjeku postoji nešto što je suprotno materijalnoj stvarnosti, što nema dimenzija koje se mogu mjeriti, nešto što je posve različito od tijela, a što samom tijelu daje život. Poradi te svoje moći, čovjek može transcendirati (nadići) neposrednu korist »ovdje i sada« da bi mogao uočiti i tražiti duhovne vrijednosti. Ova treća razina psihičkog života uvodi čovjeka u nevidljivi svijet duha, ljubavi, istine i dobrote. Drugim riječima na ovoj se razini čovjek otvara horizontu vrijednosti koje nadilaze samog čovjeka. Na ovoj razini čovjek spoznaje da je on nekome odgovoran za svoj život. Shvaća da ne može živjeti prema svojim prohtjevima, nego da »mora« živjeti vrijednosti, ideale, živjeti u istini, ostati pošten bez obzira na osobne žrtve. Na ovoj razumsko-duhovnoj razini čovjek shvaća kako može postići svoju zrelost i potpuno ostvarenje samog sebe prihvaćajući i živeći vrijednosti koje otkriva na ovoj razini svoga psihičkog života.⁴

4 »Po toj trećoj razini duh se može izdići iznad tijela i strasti ili uzajamnoga pomaganja na jednu vrstu autentičnije, krajnje i radikalne ljubavi. Osoba se može pretvoriti u posvemašnji, jedinstveni i bespridržajni dar. Tu se mijenja sama vlastitost ljubavi. Mo-

Na ovoj trećoj razini svoga psihičkog života, *čovjek je duhovno-razumsko biće*. On ima potrebu da misli, sudi, vrednuje, da apstrahiranjem prekorači svijet osjetnoga stvarajući nematerijalne pojmove o materijalnim stvarnostima. Sloboda koja se doživljava na ovoj razini uključuje u sebi odgovornost prema svijetu, prema drugim osobama i prema svojoj savjesti, koju vjernici shvaćaju i doživljavaju kao glas Božji u njima.

5.4 Prirodna hijerarhija razina psihičkog života

Svaki naš čin uključuje u sebi sve tri razine psihičkog života. Svaka razina psihičkog života uvjetovana je drugom razinom. Npr. ako nije zadovoljena psiho-fiziološka razina (nisam se dovoljno naspavao), onda će trpjeti psiho-socijalna razina tako što neću moći uspostaviti pravi odnos s drugim osobama, a samim tim bit će ugrožena i razumsko-duhovna razina; bit ću u velikoj napasti da žrtvujem vrijednosti (okrivljavati druge za svoje vlastito nezadovoljstvo).

Postoji naravna, prirodna hijerarhija (redosljed) između ove tri razine psihičkog života. Što je osoba zrelija, u njoj je ta hijerarhija više stabilizirana. U toj hijerarhiji primat bi trebala imati razumsko-duhovna razina koja omogućuje osobi da kroz nadilaženje same sebe, pronalazi sebe, odnosno svoj pravi identitet. A pravi identitet osobe nije samo u onome što ona već jest, nego i u onome što bi ona trebala biti. Što se osoba više približi tom idealu, ona samim tim više ostvaruje samu sebe.

Za nas je ovdje važno uočiti zloupotrebe apsolutiziranja jedne ili druge razine psihičkog života. Svaka zloupotreba nastala nepoštivanjem hijerarhije vrednota na razinama psihičkog života koči normalno dozrijevanje i samoostvarenje mlade osobe.

5.5 Slika o sebi u kontekstu razina psihičkog života

Već prema tome koja razina psihičkog života prevladava, takvu sliku ili svijest o sebi imat će dotični pojedinac.

Ako prevladava *psiho-fiziološka razina*, osoba će se definirati po svome tijelu, odnosno identificirat će svoj ja sa svojim tijelom: imat će pretjeranu brigu za svoje tijelo; da bude lijepo, mlado, zdravo, izbjegavat će svaki napor, žrtvu i odricanje.

Ako pak prevlada *psiho-socijalna razina*, onda će izvor identiteta biti naravne kvalitete koje osoba posjeduje: inteligencija, znanje, vanjština, razne sposobnosti.

gu ljubiti ne samo radi fizičkog ili društvenog upotpunjenja nego mogu, dapače, posve-
ma slobodno 'pokloniti dušu', sebe samoga i povjeriti ih drugome« (J. RIDICK, *Za-
vjeti - blago u glinenim posudama*, KS, Zagreb 1988, str. 47.).

Ako prevlada *razumsko-duhovna komponenta*, osoba će u svome djelovanju biti motivirana u prvom redu od ideala i vrijednosti. Drugim riječima, osoba će ići dalje od onog svog neposrednog dobra »ovdje i sada«. Neće se identificirati sa svojim naravnim kvalitetama nego će svoj identitet nalaziti u projektu koji treba ostvariti.

Očito je da glavnu riječ treba voditi razumsko-duhovna razina. Sve treba biti podređeno posljednjem ili najvišem dobru i cilju čovjeka, a to je potpuno samoostvarenje osobe u svim njezinim dimenzijama. Pojedinačno dobro svake razine mora biti u službi općeg dobra osobe kao cjeline.

Čovjek po svojoj naravi teži za svojim samoostvarenjem, tj. da bude ono što treba biti. Kao što jedno zrno kukuruza ili pšenice ima u sebi sposobnost da se razvije u klas ili vlat, tako i čovjek ima u sebi moć auto-transcendencije, da nadilazeći sebe, postaje ono što biti mora. Međutim, kod kukuruza i pšenice sve je to automatski, »nesvjesno«, a kod čovjeka svjesno i odgovorno. Zato, ako dobro prve i druge razine (zdravlje i ljepota tijela, odnos s drugima) postane apsolutno ili zadnje dobro, nastaje konfliktualna situacija i nužno nastaje kriza identiteta. Osoba teži za potpunim ostvarenjem, a ne može ga dostići zbog prevelikog robovanja prvoj ili drugoj razini svog psihičkog života. Osoba koja zanemari svoju razumsko-duhovnu dimenziju može biti dovedena u situaciju difuzije identiteta: osoba više ne zna tko je i ne zna što treba postati.

6. Zaključak

Najnoviji udžbenik psihologije pod nazivom: *Psihologija - udžbenik za gimnazije*, pojavio se u novoj društveno-političkoj klimi hrvatskog naroda, koji nakon 45 godina nametnutog jednonmija smije slobodno disati i stvarati ono što želi. Dah te slobode osjetio se i u novom udžbeniku psihologije za gimnazije. Neki su problemi postavljeni na novi način, uvažavajući neke realnosti koje su prije bile zanemarivane.

Autori spomenutog udžbenika su naši renomirani psiholozi koji su se dobrano potrudili da u relativno kratkom vremenu ostvare velik projekt koji je čekan već nekoliko desetaka godina. Na tome im treba odati priznanje i pohvalu. Udžbenik je u mnogim pogledima moderan, stručan, zanimljiv, shvatljiv, jednom riječju veoma upotrebljiv. Svojim sadržajem i načinom obradbe premašuje ono što se zahtijeva od udžbenika za gimnazije. Ne sumnjam da će koristiti svima koji ga budu čitali i saznati ono što dosad nisu znali.

Osim spomenutih pohvala, udžbenik o kojem je riječ ima i svojih manjkavosti. Doduše, mnoge su male i zanemarive, ali ih je, držim, potrebno iznijeti. Ono što bih najviše prigovorio spomenutom udžbeniku, odnosno njegovim autorima, jest redukcionistički pristup obradbi tema i problema iz područja psihologije kao znanosti. U prvom poglavlju autor donosi kra-

tak prikaz teoretskih pravaca u psihologiji: biheviorizam, gestalt psihologija, psihoanaliza, humanistička psihologija i kognitivna psihologija i odmah se opredjeljuje za kognitivni pristup, odnosno eksperimentalnu psihologiju koja operira objektivnim znanstvenim metodama. Ta objektivno znanstvena metoda u kognitivnoj psihologiji je prije svega eksperiment: »Stvarni uzroci pojava mogu se utvrditi samo eksperimentom« (str. 12). Ne ulazeći u raspravu o tome kako i ova metoda ima svojih manjkavosti, želio bih istaknuti činjenicu da je čovjek u biti tajna i da nijedna eksperimentalna metoda ne može izmjeriti u njemu ono duhovno, ono što je najvažnije i najljepše u njemu, ono po čemu je on čovjek. Ako kognitivna psihologija zbilja želi malo dublje prodrijeti u misterij čovjeka kao osobe (a ona to želi, jer želi objasniti čovjekove psihičke procese i njegovo ponašanje), onda ona mora tražiti pomoć i od drugih pravaca, prije svega od humanističke psihologije koja se usuđuje ići dalje od eksperimentalne psihologije, jer na čovjeka ne gleda samo kao na objekt eksperimentalnog istraživanja, nego ga promatra kao subjekt koji je slobodan i odgovoran za svoje ponašanje i svoj život.

Fenomenološkom analizom čovjekovih želja, misli, osjećaja i svih ostalih aktivnosti otkriva se u njemu *spособnost autotranscendencije*, odnosno nadilaženja samog sebe, što se najbolje vidi u njegovoj težnji za ljubavlju i za znanjem. Kolikogod je voljen, čovjek uvijek čezne za tim da bude još više voljen i prihvaćen. Isto tako, čovjek nikada nije zadovoljan sa svojim znanjem: uvijek želi znati više od onoga što već znade. Čovjek je, znao on to ili ne, ontološki, a to znači već po svojoj naravi, usmjeren na nešto što ga nadilazi, bolje rečeno na Nekoga koji ga u svemu nadilazi i u kojemu će se i on sâm potpuno pronaći i ostvariti u svim svojim sposobnostima. Sve je to moguće i, čovjeku kao osobi, dostupno zahvaljujući razumsko-duhovnoj dimenziji ili sastavnici njegove osobnosti. Budući da novi udžbenik psihologije zanemaruje ili pak dovoljno ne obrađuje ovu činjenicu, ukratko sam prezentirao i obradio, u petom poglavlju ove recenzije, spomenutu problematiku pod naslovom: *Tri razine psihičkog života*. Radi poštivanja cjelokupne istine o čovjeku, smatram da bi se i u nastavnom programu psihologije za gimnazije moralo naći mjesta i vremena za obradbu spomenute teme, s posebnim naglaskom na razumsko-duhovnoj dimenziji čovjekova psihičkog života, koja je i najviše zanemarena u spomenutom udžbeniku psihologije za gimnazije.

*A CRITICAL REVIEW OF A PSYCHOLOGY TEXTBOOK
FOR SECONDARY SCHOOLS*

Mijo Nikić

Summary

The author presents a critical review on the psychology textbook for secondary schools: a short survey of the contents, the positive and negative aspects of the book, and critical remarks. In the second part, the author treats the subject of three levels of psychical life: the psycho-physiological, the psycho-social, and the intellectual-spiritual levels. He is of the opinion that the intellectual-spiritual dimension of the human being has been the most neglected, especially since it is the most important one through which the individual gains dignity and man is defined as an autotranscendental being.